

Fischer Ferenc

„Zeigen der Flagge.” II. Vilmos három hadihajója és Heinrich von Hohenzollern főherceg missziója 1914 tavaszán és nyarán Brazíliában, Uruguayban, Argentínában és Chilében

Abstract

On the 15th of November 1913, Wilhelm II gave order to the two brand new and strongest dreadnought type warships of the German Navy, the SMS Kaiser, the flagship of the emperor, the SMS König Albert and the SMS Strassburg cruisers to navigate from the North Sea to visit the West-African German colonies, and to demonstrate the strength of the German Navy on South-American waters, visiting Brazilian, Argentinian, Uruguayan, and Chilean harbours. In the meantime, the same South-American countries were visited by Heinrich von Hohenzollern and his wife. Against the background of a very tense international atmosphere, the so-called „Detaschierte Division” was placed, during its special mission of 25.000 nautical miles and 6 months, under the command of the emperor himself. The most important aims set by the twofold special mission were to test the warship’s maximal war capacities and abilities with a view to preparing for war („Kriegsfall”); „war advertismment” to make the South-American Navies purchase German warships; to strengthen the German orientation of Argentina, Brazil, Chile and Uruguay while reducing the influence of the USA, Great-Britain and France in these countries; to strengthen the loyalty of German colonies towards the fatherland in remote countries. The German warships returned to Kiel on the 17th of June 1914. The paper is based on primary sources explored in German archives and marked as „secret” („Geheim”).

Keywords: German Navy, special mission 1914, South-America, Wilhelm II, Heinrich von Hohenzollern

II Vilmos 1913. november 15-én parancsot adott, hogy a német császári haditengerészet két legújabb s legerősebb dreadnought típusú csatahajója, az „SMS Kaiser” (II. Vilmos zászlós hajója), valamint az „SMS König Albert” és az „SMS Strassburg” könnyű cirkáló hajózzon ki az Északi- tengerről az alábbi császári paranccsal: látogassák meg a nyugat-afrikai német gyarmatokat, s hogy demonstrálják a német haditengerészet erejét, jelenjenek meg brazil, argentin, uruguayi és chilei kikötőkben is. A német források elnevezése szerint az un. „Detaschierte Division”¹ hajóit – tekintettel a már igen feszült nemzetközi helyzetre 1913 végén – 25 ezer tengeri mérföldes, közel hat hónapra tervezett speciális missziója során

¹ Kaiserliche Marine-Kabinetts betreffend die Detaschierte Division von 1913 bis 30 August 1914. BAMA RM/v.1778.

közvetlenül a császár irányítása alá helyezték. A 3 hadihajó 1913. december 9-én hajózott ki Wilhemshavenből és a Doveri-szoroson át indult két kontinenst is érintő missziójára. A két csatahajó 1914. június 17-én tért vissza s vetett horgonyt Kielben. II. Vilmos 1914. június 18-án személyesen is látogatást tett a két csatahajón. A visszaérkezés közvetlenül a szarajevói merénylet előtt történt. A „Detaschierte Division” harmadik hajója, az „SMS Strassburg” cirkáló 1914. augusztus 1-jén délután 6.15 órakor vetett horgonyt Wilhelmshavenben több mint 8 hónap távollét után. A cirkáló az angolok s a franciák orra előtt, a Royal Navy hadihajói elől menekülve, azokat sikeresen kikerülve, a lehető legnagyobb sebességgel haladt át a Doveri-szoroson. A cirkáló parancsnoka ugyanis táviratilag információkat kapott, hogy 1914. július 31-én már „fenyegető háborús veszély” („drohende Kriesgefahr”)² állt fenn.

Az SMS Kaiser

A nemzetközi szakirodalom ugyancsak nem dolgozta föl, hogy a német flotta demonstrációval egyidejűleg 1914 tavaszán Heinrich von Hohenzollern főherceg és felesége ugyanazokat a dél-amerikai országokat látogatták végig, mint amelyeket a német hadihajó kötelék, azaz Brazíliát, Uruguayt, Argentínát és Chilét. Ez a kettős speciális misszió – a flotta demonstráció és a Hohenzollern főhercegi pár „nem hivatalos” dél-amerikai látogatása – az I. világháború kitörése előtt pár héttel a német források³ tanúsága szerint az alábbi főbb katonapolitikai és diplomáciai célokat szolgálta:

1. A „Császári Haditengerészet,” („Kaiserliche Flotte”) két legújabb dreadnought osztályú csatahajójának maximális (hadi) technikai tesztelése a hosszú tengerentúli út során (mintegy 25 ezer tengeri mérföldet tettek meg 6 hónap alatt). Az általunk feltárt német források egybehangzóan azt igazolják, hogy „Detaschierte Division” két legerősebb hajóegységének kivonása az európai vizekről „háború esetére” („Kriegsfall”) történő felkészülés volt, jóllehet az 1906 óta tartó s egyre hevesebbé váló angol-német dreadnought-versengésben minden egyes csatahajó honi jelenlétére, bevetettségére számítottak mindkét admirálisnál. 2. A kettős látogatást „hadi reklámnak” is szánták, mivel az I. világháborút megelőző években a német hajógyárak,

² Geheim! Kommando SMS Strassburg. G.B. Nr. 738. Nordsee, den 1. August 1914. Militärpolitischer Bericht Euer Majestät Schiff Strassburg über die Tätigkeit von 5. Juli bis 1 August 1914. BAMA RM/3 3041.

³ A nemzetközi szakirodalomban tudomásunk szerint az általunk feldolgozott téma először került publikálásra. A források döntő többségét a freiburgi Katonai Levéltárban (Bundesarchiv-Militärarchiv-Freiburg, (továbbiakban: BAMA) és a bonni Külügyi Hivatal Politikai Levéltárában - Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes-Bonn, (továbbiakban PAAA) - tártuk fel. E források jelzetének többsége „titkos” („Geheim”), „egészen titkos” („Ganz Geheim”), „szigorúan bizalmas” („Streng vertraulich”) „saját kézbe” („Eigenhändig”) ügykezelésű dokumentumot takar.

a német haditengerészet arra törekedett, hogy a dél-amerikai országok német hadihajókat vásároljanak.⁴ 3. Az Argentína, Brazília, Chile, Uruguay, azaz az „ABC(D)” országok német orientációjának erősítése is célja volt e speciális misszióknak és egyúttal az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország befolyásának visszaszorítása. 4. A meglátogatott, részben afrikai, ill. dél-amerikai német kolóniák a német haza iránti lojalitásának megerősítését is szolgálta.

A legelső német források, amelyek a „Detaschierte Division,” illetve a Dél-Amerikába küldött német hadihajókkal kapcsolatosak, a mexikói forradalom kiváltotta kaotikus állapotokkal függtek össze. 1913. október 11-én a Mexikóvárosban tevékenykedő német misszióvezető, Hintze követ táviratában jelezte az Auswärtiges Amt-nak, hogy „német kolónia megnyugtató végett Mexikó keleti partjára hadihajót kérek, amennyiben nem lehetséges, a német állampolgárok védelmét amerikai hadihajókra kell átruházni.”⁵ 1913. október 14-én II. Vilmos utasítást adott arra, hogy a „SMS Hertha” és az „SMS Bremen” könnyű cirkálók Mexikó keleti partvidékére induljanak, Veracruz kikötőjébe.⁶

A két kisebb cirkáló tengerentúli kiküldésével egyidejűleg Alfred Tirpitz államtitkár egy távirata, – II. Vilmosnak címezte, – arról tanúskodik, hogy október közepén már nemcsak kisebb cirkálók Mexikóba küldéséről gondolkodott a német haditengerészeti vezetés. „Kérem Őfelsége alapvető engedélyezését, beleegyezését, hogy a Külügyi Hivatallal, a flottával és az admirálisokkal tárgyalásokat kezdeményezhessek arról, hogy két legújabb sorhajónkat, amint csak lehetséges és egy kisebb cirkálót Mexikóba küldjünk. Egyidejűleg ez kipróbálását is jelentené a legújabb sorhajóinknak az Atlanti-óceánon és a zászló megmutatását Dél-Amerikában és Afrikában.”⁷

Tirpitz nagyadmirális távirata Bonnban érte II. Vilmost, aki az október 16-án elküldött táviratra ezt válaszolta: „Egyetérték” („Einverstanden”).⁸ 1913. október 22-én Tirpitz admirális – „szigorúan bizalmas” („streng vertraulich”) jelzésű levelében jelezte, hogy ki kellene választani a két kiküldendő sorhajót s a kisebb cirkálók közül az „SMS Strassburg” hajót már nevesítette is. Tirpitz admirális, ugyancsak október 22-én a császári haditengerészet északi-tengeri parancsnokát, Ingenohl admirálist arról tájékoztatta, hogy a császár azon javaslatára, mi-

⁴ FISCHER Ferenc: A „ROYAL NAVY”, a „US NAVY” és a „KAISERLICHE FLOTTE” rivalizálása a chilei haditengerészet feletti befolyásért és hadihajó megrendelésekért (1910- 1914). IN: FISCHER Ferenc: „Dél-Amerika poroszai.” Chile és Németország katonai-haditengerészeti kapcsolatai, 1885–1931. Hispania Kiadó, Szeged, 1999, 181 - 229.

⁵ BAMA RM 3/3049; BAMA RM 5/6101; BAMA RM2/1778.

⁶ BAMA RM 3/3049.

⁷ „Des Kaisers Majestät. Erbitte Euerer Majestät grundsätzliche Genehmigung, mit Auswärtigen Amt, Flotte Admiralstab verhandeln zu dürfen wegen baldmöglichster Entsendung von zwei neuesten Linienschiffen und einem kleinen Kreuzer der Flotte nach Mexiko. Gleichzeitig zur Erprobung neuester Schiffe im Atlantic und Flagge zeigen in Südamerika und Afrika. v. Tirpitz, Staatssekretär.”; Staatstelegramm aus Berlin, 16. Oktober 1914., BAMA RM3/3049.

⁸ BAMA RM3/3049.

szerint a két legújabb sorhajót és egy cirkálót Mexikóba kellene küldeni, – ez egyúttal a legújabb csatahajók atlanti-óceáni kipróbálását is jelentené, – „azonnal támogatólag” („sofort zustimmend”) válaszolt.⁹ Tirpitz admirális a 3. flottakötelék csatahajói közül az „SMS Friedrich der Grosse” és az „SMS Kaiser” sorhajókat nevezte meg, már a „jó hangzású nevük miatt is.” Kiderül Tirpitz admirális leveléből az is, hogy az Auswärtiges Amt a tervezett hadihajó-diplomáciát politikailag nagyon támogatandónak tartotta s hogy a kiküldendő két sorhajó honi vizekre történő visszatérésére csak 1914 tavaszán számítottak.¹⁰

Ingenohl admirális Kielből 1913. október 23-án „Ganz Geheim”, „Streng vertraulich” jelzetű titkosított levelében egyidejűleg tájékoztatta a Reichs-Marine-Amt államtitkárát, Tirpitz nagyadmirálist és a Marinekabinet főnökét, Müller admirálist arról, hogy a maga részéről a két kiküldendő sorhajót illetően az „SMS Kaiser” és az „SMS König Albert” sorhajókat kívánja nevesíteni. Ingenohl kifejtette azt is, hogy nem ért egyet azzal, hogy az „SMS Friedrich der Grosse” sorhajót küldjék ki, mivel „ez egy nagyon bejáratott flotta zászlós hajó és az nagyon hiányozna az északi-tengeri flottából.” Ezért „nyomatékosan”¹¹ kérte, tekintsenek el az „SMS Friedrich der Grosse” sorhajó kiküldésétől. Ingenohl admirálist nagyon aggasztotta, hogy a két legmodernebb sorhajó több hónapos kiküldése a dél-atlanti térségbe gyengítené a honi vizeken a császári haditengerészetet, még akkor is, hogyha a közeljövőben „várhatólag komoly konfliktusra nem lehet számítani.”¹² Mégis, Ingenohl admirális úgy vélte, egy ilyen eset, egy éles konfliktus nem teljesen kizárható.¹³ Tartott tehát a háború lehetőségétől, vagy ahogy ő fogalmazott: az „éles helyzet”¹⁴ bekövetkeztétől. Azt tanácsolta, hogy az „SMS Friedrich der Grosse” semmilyen körülmények között ne kerüljön kiküldésre. Kifejezte azt is, hogy a két sorhajó legkésőbb 1914 májusára érkezzen vissza az Északi-tengerre, mivel erre a hónapra tervezte szokásos tengeri hadgyakorlatát. E hajók nélkül ugyanis komoly hátrányokat szenvednének a lögyakorlatok során.¹⁵

1913. október 25-én Zimmermann külügyi helyettes államtitkár egy különösen bizalmas levelet intézett Tirpitz nagyadmirálishoz. Levele az „egészen titkos”(„Ganz Geheim”) megkülönböztető jelzés mellett „saját kézbe,” („Eigenhändig”) jelzést is kapott. Zimmermann egyetértett a sorhajók dél-atlanti (hadi)technikai kipróbálásának szándékával, ugyanakkor az útitervet illetően kételyeinek adott hangot: „a fő úti célnak a dél-amerikai keleti partokat

⁹ BAMA RM5/6101.

¹⁰ BAMA RM 2/1778.

¹¹ Az eredeti szövegben aláhúzással: „dringend”, BAMA RM 2/1778.

¹² „nach aller Voraussicht Konflikte ernster Art für uns nicht zu erwarten sind.” BAMA RM3/3049; BAMA RM2/1778.

¹³ „so darf meines Erachtens doch ein solcher Fall nicht ganz aus der Berechnung herausgelassen werden.” Uo.

¹⁴ „Ernstfall.” Uo.

¹⁵ Uo.; A sorhajók valójában csak 1914 június 18-án tértek vissza távoli dél-atlanti útjukról Kielbe.

kellene tekinteni,... a mexikói kikötők meglátogatásától jobb most távol tartani magunkat, mivel egy ilyen erős (német – F. F.) flotta demonstráció a Mexikói-öbölben” politikailag nem tanácsos, sőt veszélyes lehet, tekintettel az Amerikai Egyesült Államok közvetlen érintettségére a konfliktusban.¹⁶ Tirpitz nagyadmirális 1913. november 13-i Zimmermann államtitkárnak írt leveléből kiderül, hogy a haditengerészet vezetése az Auswärtiges Amt érvei alapján eltekintett a sorhajók Mexikói-öbölbe történő küldésétől és „a legújabb sorhajóink kiküldésének a fő célja kipróbálásuk az Atlanti-óceánon,”¹⁷ továbbá a „zászló megmutatása és a legmodernebb hadihajóink megmutatása Dél-Amerikában.”¹⁸ Fontos szempontként merült föl, hogy a két sorhajó csak akkor hagyhatja el az Északi-tengert, amennyiben az őszi lögyakorlatokat már befejezték. Ezért december elejénél előbb sem az „SMS Kaiser”, sem az „SMS König Albert” nem fog kihajózni. A flotta kötelék valóban csak 1913. december 9-én hagyta el Wilhelmshavent és kezdetét vette a dél-atlanti speciális misszió.

A tengerészeti hatóságok 1913. november 9-én II. Vilmos számára két tervezetet is készítettek: a) egy „parancs tervezet”-et („Ordre Entwurf”), b) és egy útvonal tervezetet. A kiküldési parancs főbb pontjai: az „SMS Kaiser”, az „SMS König Albert” és az „SMS Strassburg” az alábbi német gyarmatokat látogassa meg: Togót, Kamerunt, Német-Dél-Nyugat-Afrikát, továbbá Argentínát, Uruguay-t és Brazíliát. „A hajók a honi vizek elhagyása után egészen visszatérésükig katonapolitikai ügyekben közvetlenül alám rendelvek. A kihajózás azonnal kezdődjék el, amint a szükséges lögyakorlatok befejeződtek, legkésőbb december 9-től. A visszatérés a honi vizekre április folyamán következzen be. Az egyes kikötők kiválasztása az Ön kompetenciája, ugyanakkor angol és francia kikötőket Európában és a libériai kikötőket el kell kerülni. Háború esetén parancsokat az admirális főnöke által fogok eljuttatni Önnek.”¹⁹

1913. november 10-én Zimmermann helyettes államtitkár Tirpitz nagyadmirálistól a tervezett dél-atlanti útvonal módosítását kérte. A Külügyi Hivatal érvelését, hogy Mexikó maradjon ki, ezt mind II. Vilmos és a tengerészeti hatóságok is elfogadták. A Külügyi Hivatal legújabb előterjesztésében egy újabb ország, Chile kikötőinek felkeresése szerepelt. Zimmermann

¹⁶ „als erstes Reiseziel die südamerikanische Ostküste” BAMA RM 3/30 49.

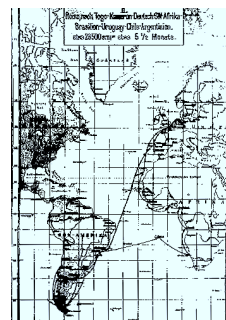
¹⁷ „Zweck der Reise... die Erprobung unseres neuesten Linienschiffstyps im Atlantic.” BAMA RM 2 1778; BAMA RM 3/30 49.

¹⁸ „zeigen unserer Flagge und unserer modernsten Schiffe in Südamerika und in unseren westafrikanischen Kolonien.” Uo.

¹⁹ „die Schiffe sind nach den verlassen der heimischen Gewässer bis zu ihrer Rückkehr in militärpolitischen Angelegenheiten Mir unmittelbar unterstellt... Befehle für den Fall eines Krieges werde Ich Ihnen durch den Chef des Admiralstabes der Marine zugehen lassen.” BAMA RM 3/3049; A tervezett út 14 tengeri mérföldes átlag menetsebességgel számolva 60 hajózási napot feltételezett. 20 ezer tengeri mérföld megtételével számoltak. A teljes út időtartamát 4,5 hónapra tervezték: összesen 75 kikötői nappal számolva, kikötőnként átlagosan 5 napot egy-egy kikötőben horgonyozva. Megkezdődött a szénszállítás, mint az egyik legfontosabb logisztikai probléma megtervezése is, és a szénszállító hajóknak az előzetes kiküldése az egyes tervezett kikötőkhöz.

abból indult ki, hogy amikor 1911-ben egy modern német csatahajó, az „SMS Von der Tann” Argentínába látogatott, de Chilébe nem, azt chilei részről nagyon rosszul fogadták. Zimmermann szerint ha Chile ismét kimaradna, elégedetlenséget váltana ki az andoki országban. Az egyik legfontosabb érve Zimmermannnak az volt, hogy a német hadihajó gyártásnak kimagaslóan fontos érdeke az, hogy az útitervet egészen Valparaisóig kiterjesszék: „Még akkor is, ha a következő időkben nagyobb hadihajó megrendeléseket Chilétől nem lehet várni, úgy mégis a távolabbi jövőben ez hasznot hozhat, ha a mi két új csatahajónk ott megjelenik.”²⁰ Tirpitz nagyadmirális 1913. november 13-i levelében arról tájékoztatta a Külügyi Hivatalt, hogy a maga részéről nincs kifogása az ellen, hogy az utat egészen Chiléig, Valparaisóig kiterjesszék.²¹

Von Trotha admirális, az Admiralstab der Marine főnöke, 1913. november 14-én II. Vilmos számára, – immáron Chilével is számolva –, két tervezetet készített elő. Az egyik javaslat egy olyan utat tervezett az „SMS Kaiser”, a „SMS König Albert” és az „SMS Strassburg” hadihajók számára, amely útvonal a nyugat-afrikai német kolóniák meglátogatása után Brazíliát, Uruguay-t és Argentínát érintette és ez 4,5 hónapot vett volna igénybe. A második kiterjesztette az útvonalat a Csendes-óceán térségére is, bevonva Chilét, s így az útvonal 5,5 hónapot feltételezett. Az admirális kétségeket is megfogalmazott: nem veszélytelen-e az útvonalat egészen Chiléig kiterjeszteni, mert az út több mint egy hónappal meghosszabbodott, s így a német haditengerészet meggyengülése a honi vizeken hosszabb ideig tartott.²² Ennek ellenére az admirális a majdani chilei hadihajó megrendelések reményében²³ elfogadta Tirpitz nagyadmirális, illetve a Külügyi Hivatal érveit: német „tengerészpolitikai érdekekből” az utat ki kell terjeszteni Chiléig.²⁴

Az útvonal

II. Vilmos Kielben, az „SMS Kaiser” csatahajó fedélzetén, 1913. november 17-én írta alá azt a parancsot, mely szerint a császári haditengerészet három hajója az „SMS Kaiser,” az „SMS König Albert” és az „SMS Strassbourg” az út-

²⁰ „Auch im Interesse unserer Schiffsbauindustrie halte ich die Ausdehnung der Fahrt bis nach Valparaiso für wünschenswert. Denn wenn Chile auch für die nächste Zeit an grössere Bestellungen kaum denken dürfte, so könnte es doch für die fernere Zukunft gute Früchte tragen, wenn auch dort unsere beiden neuesten Schlachtschiffe gezeigt würden.” BAMA RM3/3049

²¹ BAMA RM5/6101.

²² „durch die Fortsetzung der Reise nach Chile bedingte längerdauernde Schwächung der Hochseeflotte herforruft.” BAMA RM2/1778.

²³ FISCHER Ferenc: A „ROYAL NAVY”, a „US NAVY” és a „KAISERLICHE FLOTTE” rivalizálása a chilei haditengerészet feletti befolyásért és hadihajó megrendelésekért (1910- 1914). i. m.

²⁴ „Reise nach Togo-Kamerun-Deutsch-Süd-Afrika-Brazilien-Uruguay-Chile-Argentinien etwa 23500 sm - etwa 5 1/2 Monate.” „Bei dem grossen marinepolitischen Interesse... die Ausdehnung der Reise nach Chile.” Uo.

vonalt egészen Chiléig kiterjeszti. A hadihajók visszatérése idejét 1914. tavaszán határozta meg a császár, ezzel a megjegyzéssel (saját kezűleg írta a parancstervezetre): –*„lehetőleg május hó folyamán.”*²⁵ A célja az volt, hogy egy ilyen távoli és hosszú időre szóló dél-atlanti út számára a visszatérés időpontja szempontjából nagyobb legyen a *„játéktér,”* a *„Spielraum.”* 1913. november 28-án von Trotha admirális az Admiralstab der Marine főnöke megbeszélést folytatott a császárral a tervezett dél-atlanti útról. Von Trotha feljegyzésében olvasható, hogy *„mivel továbbra is fennáll annak lehetősége, hogy a tervet a megváltozott politikai viszonyok miatt az út tartama alatt meg kell változtatni, vagy az utat teljes egészében abba kell hagyni, ezért a titoktartás követelmény.”*²⁶

A *„Detaschierte Division”* 1913. december 9-én hagyta el Wilhemshavent a Doveri- szoros irányába. 1913. december 12-én a császár táviratilag utasította Rebeur-Paschwitz admirálist, a kötelék parancsnokát, hogy naponta kódolt üzeneteket küldjön a hadihajók helyzetéről, az időjárásról és más fontos kérdésekről. A jelentéseket kódoltan a császárnak is továbbítani kellett, miután attól tartottak, hogy a nyílt táviratokat az angol, a francia vagy egyéb táviró állomások lehallgatják, és így tudomást szerezhetnek a *„Detaschierte Division”* pontos útvonaláról. II. Vilmos azonban idegenkedett a kódolt táviratoktól, így – a német levéltári források tanúsága szerint, – II. Vilmosnak a mindenkori tartózkodási helyére küldték a kódolatlan, hagyományos, olykor kézzel írt táviratokat.²⁷

A *„Detaschierte Division”* elindulása után Zimmermann külügyi helyettes államtitkár 1913. december 10-i keltezésű körlevelében tájékoztatta a meglátogatni kívánt nyugat-afrikai német gyarmatok diplomáciai vezetőit, illetve a Dél-Amerikában szolgáló, tehát Brazíliában, Uruguayban, Argentínában és Chilében missziójukat teljesítő követségeket a *„Detaschierte Division”* útjával kapcsolatos fontos információkról. Minden egyes érintett diplomáciai testület az alábbi információk anyagokat kapta meg a Külügyi Hivaltól: a német hadihajók (*„Die deutschen Kriegsschiffe”*); a német hajógyártás (*„Deutscher Schiffbau”*); a német flottatörvény (*„Das deutsche Flottengesetz”*); a

²⁵ *„Möglichst im Laufe des Monats Mai.”*; BAMA RM5/ 6101.

²⁶ BAMA RM2/1778. A császár elé jóváhagyásra egy részletes útitervet (*Reiseplan*) tettek: 1913. december 9.: indulás Wilhelmshavenből. 1913. december 16: Las Palmas a Kanári-szigeteken. 1913. december 28.: Togo, 1914. január 2.: Viktória, ahol a tervek szerint lőgyakorlatokat kívántak tartani. 1914. január 20.: Swakopmund, 1914. január 23.: Lüderitz-Bucht. 1914. február 2.: Szent Ilona szigete. 1914. február 15.: Rio de Janeiro. 1914. február 27.: Desterro, São Francisco do Sul, Itajahy. 1914. március 7.: Mar del Plata. 1914. március 10.: Montevideo. 1914. március 23.: Punta Arenas, 1914. március 29.: Valdivia-Concepcion, 1914. április 6.: Valparaíso. 1914. április 23.: Punta Arenas, 1914. április 29.: Bahía Blanca. 1914. május 23.: Santos, Porto Grande. 1914. május 7.: Zöldfoki-szigetek. 1914. június 8.: Vigo. 1914. június 16.: Wilhemshaven. BAMA RM2/1778; PAAA Paket 18a Gesandtschaft Santiago.

²⁷ 1914. december 16-án, amikor a *„Kgl. Bayer. Telegraphenanstalt”* Münchenből közvetített egy az admiraltástól érkezett táviratot a császárnak, miszerint *„a Kanári-szigeteket, Las Palmas december 17-én fogja elérni a Detaschierte Division.”* BAMA RM2/1778.

német haditengerészet napjainkban („Die deutsche Marine von Heute”). A követiségek, diplomáciai testületek vezetői először szerezhettek valóban részletes tudomást Zimmermann leveléből arról, hogy egy német flotta kötelék Rebeur-Paschwitz admirális parancsnoksága alatt egy Nyugat-Afrikát és Dél-Amerikát érintő több hónapos útra indult. A diplomáciai képviselők egy egészen részletes úttervet is kaptak. Zimmermann háttérinformációnak szánta ezeket a tájékoztató anyagokat. Zimmermann külön hangsúlyozta, hogy miért is küldték speciális útjára a flotta köteléket: „a kötelék útja a tengerészeti vezetőség azon kívánságára vezethető vissza elsődlegesen, hogy a mi új sorhajóinkat, mégpedig az elsőket, amelyek turbina meghajtással vannak ellátva, egy hosszabb út során minden vonatkozásban kipróbáljanak.”²⁸ Zimmermann körlevélben megjegyezte, hogy kizárólag személyes tájékoztatásul adja azt az információt, hogy speciális „politikai okok” is szerepet játszottak a döntésben, mégpedig az, hogy a német hajógyártás legújabb és legnagyobb hadihajói hozzájárulnak ahhoz, hogy a német gyarmatok hazafias érzését és a Dél-Amerikában élő németek hazafias érzését erősítsék.²⁹ Harmadik fontos eleme Zimmermann levelének, hogy a külföldi kikötők, illetve az ottani kormányok és állampolgárok, amelyeket meglátogatnak a hadihajók, saját szemmel láthassák a „birodalom hatalmát” („Macht des Reiches”) és a német hadihajógyártás teljesítőképességét. „Nagy örömmel üdvözlőlnénk azt, amennyiben az út hozzájárulna ahhoz, hogy a hajógyáraink hajómegrendeléseket kapjanak a dél-amerikai országok részéről.”³⁰

Zimmermann levelében utasította a diplomáciai testületek vezetőit, hogy a levél kézhezvétele után informálisan, bizalmasan tájékoztassák az érintett országok külügyminisztériumait a tervezett látogatásról és igyekezzenek felhívni a figyelmet arra, hogy „a német kormány éppen a Detaschierte Division látogatásával kívánja kifejezni az érintett országokhoz fűződő igen jó kapcsolatait és hogy a Német Birodalom mekkora súlyt helyez arra, hogy a további kapcsolatait javítsa a meglátogatni kívánt országokkal.”³¹ A diplomaták a „Die deutsche Marine von Heute” című tájékoztató anyagban például azt olvashatták, hogy „a német haditengerészet a nagy tengeri hatalmak sorában a második helyen áll.”³² A német flotta stratégia defenzív, azaz a német haditengerészetnek olyan erősnek kell lenni, hogy még a legerősebb tengeri hatalom is egy Németország elleni támadás esetén azzal a veszéllyel nézzen szembe, hogy egy esetleges háború

²⁸ „Die Fahrt des Geschwaders in erster Linie dem Wunsche der Marine-Verwaltung entsprungen unsere beiden neuesten Linienschiffe, die ertsen, die mit Turbinen-antrieb versehen sind, auf einer längeren Reise nach allen Richtungen hin eingehend zu erproben.” PAAA Gesandtschaft, Santiago Paket 18.a.

²⁹ „Die Vorführung dieser neuesten und grössten Erzeugnisse unseres Kriegsschiffbaues dazu beitragen wird, das vaterländische Empfinden der Bewohner unserer Kolonien und der Deutschen in Südamerika zu beleben und zu stärken.” Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² „Die deutsche Marine steht an zweiter Stelle unter den grossen Seemächten.” Uo.

saját hatalmi pozícióját is veszélyezteti. „Ez az úgynevezett rizikó gondolat világosan mutatja, hogy Németországnak egyáltalán nincsenek agresszív szándékai a flottatelepítéssel, hanem csupán biztosítani akarja helyét a Nap alatt.”³³ A tájékoztató anyag igen részletesen ismertette, hogy a német haditengerészet szám szerint milyen és mennyi hadihajóval rendelkezik, így többek között 13 sorhajóval („*Linien-schiffen*”), amelyek az úgynevezett Dreadnought-osztályba tartoztak. A német hadihajók páncélzata és ágyúi kizárólag a Krupp cégtől származtak. Egy csatahajó építési ideje átlagosan 34 hónapot vett igénybe. A tájékoztató anyag a német haditengerészetéről szóló 5 oldalas ismertetőjét azzal zárta, hogy „a német haditengerészetnek olyan erősnek kell lenni, hogy a helyét biztosítani tudja a világpolitikában, és hogy nem akar függeni más hatalmaktól.”³⁴ Egy külön információs anyag foglalkozott 4 gépelt oldalon keresztül a német flottatörvényekkel: „*Das deutsche Flottengesetz*.”³⁵

A 4 oldalas, a „német hajógyártásról” szóló anyag részletes ismertetőt adott a német hajógyárak teljesítőképességéről, melyek közül három állami, a Német Birodalomhoz tartozó hajógyár (Wilhelmshaven, Kiel, Danzig) és 6 magán hajógyár volt. Az anyag részletes kimutatást tartalmazott arról, hogy az egyes hajógyárak, mely német hadihajókat gyártottak, s mely külföldi országokba szállítottak megrendelésre.

A „*Die deutschen Kriegsschiffe*” dokumentum részletes ismertetőt tartalmazott a német flotta kötelék – a „*Detaschierte Division*”³⁶ – egyes hajóiról. A Kaiser osztályhoz tartozó névadó hadihajó az „*SMS Kaiser*” – és az „*SMS König Albert*” – 24 700 tonnás sorhajó volt.³⁷ A flotta köteléket Rebeur-Paschwitz ellentengernagy vezette, aki a Haditengerészeti Akadémia parancsnoka volt. „Az „*SMS Kaiser*” a német császár számára szolgál átmeneti tartózkodási lehetőségként, amely ennek megfelelően van berendezve. Ha Vilmos császár a német haditengerészetet meglátogatja, vagy valamelyik hadikikötőbe látogat II. Vilmos lakhelye az *SMS Kaiser*.”³⁸

A „*Detaschierte Division*” hajóparancsnokai külön-külön is, de maga a

³³ „*Dieser sogenannte Risikogedanke zeigt klar, dass Deutschland keinerlei aggressive Absichten mit seinem Flottenbau verfolgt, vielmehr sich nur seinen Platz an der Sonne sichern will.*” Uo.

³⁴ „*Stark sein muss, wenn es einen Platz in der Weltpolitik behaupten und nicht von anderen abhängig sein will.*” Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ A *Kommando der Hochseeflotte* 1913. december 25-én Kielből egy olyan parancsot adott ki, mely szerint Amerika keleti partjai előtt járőröző „*SMS Bremen*” könnyű cirkáló a „*Detaschierte Division*” kötelékéhez fog tartozni, amennyiben a „*Detaschierte Division*” eléri a dél-amerikai vizeket és mindaddig annak alárendeltségében marad, ameddig a speciális flottaköték a latin-amerikai vizeken tartózkodik. BAMA RM 2/1778

³⁷ A két sorhajó hosszúsága 172 méter, szélessége 29 méter, merülése 8,3 méter volt. A fő fegyverzetük 10 db 30,5 cm-es ágyúból állt, amelyet kétlöveges 5 db dupla csöves toronyban helyeztek el. A hadihajók oldal páncélzata elérte a 350 mm-t. A turbina meghajtású motorok 25 ezer lóerő teljesítményt biztosítottak. Az „*SMS Kaiser*” 23,4 tengeri mérföldes sebességet is ért. A sorhajók 3600 tonna szenet tudtak magukkal vinni, s a legénység létszáma 1079 fő volt. PAAA Gesandtschaft, Santiago Paket 18.a.

³⁸ Uo.

flotta kötelék parancsnoka Rebeur-Paschwitz admirális is, úgynevezett „katonapolitikai jelentéseket” („*Militärpolitischer Bericht*”) készítettek az egyes meglátogatott kikötőkről. Az „SMS Kaiser” kapitánya, von Trotha az afrikai német gyarmaton, a Togóban található Loméban és Viktóriában tett látogatás kapcsán a következőket jegyezte fel: „A csatahajót nagyon sok fekete rendőr, postahivatalnok, törzsfőnök látogatta meg. Mindannyian felfogták, megértették, hogy a korábbi elképzelésük téves volt, miszerint a németek ezeket a nagy hajókat, amelyek jönni fognak Togo meglátogatására, minden bizonnyal az angoloktól fogják kölcsönözni. ... Minden bizonnyal a néger lakosság körében megmarad az az emlék, hogy mégiscsak igaz az, hogy a német császárnak ennyi katonája van, amiről mindig is annyit hallottak, akiket azonban ez ideig nem láttak. Sok lázongó és izgága fekete lázító megértette azt, hogy jobb a pofát befogni és egy kicsit szerényebbnek lenni... A fegyverek és gépfegyverek tömege hatottak az idegekre... Ez mégiscsak egy olyan látogatás volt, ahol a gyarmat és különösen a fekete lakosság, amely még ilyet nem látott, meggyőződhetett Németország hatalmáról.”³⁹

Rebeur-Paschwitz admirális egyik katonapolitikai jelentéséből kiderül, hogy a nyugat- afrikai német ültetvények tulajdonosai nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a néger alkalmazottaik legalább egy része meglátogathassa a hadihajókat, mivel a látogatásról visszatérve „*mint ahogy az a négerekre jellemző, a látottakat még el is túlozzák.*” Egy sor iskola és számos törzsfőnök is meglátogatta a hadihajókat. „Számos fehér alkalmazott megerősítette azt, hogy az őshonos néger lakosokban a hadihajók látványa nagyon erős nyomot hagyott. Minden bizonnyal sikerült ellene dolgozni az angol propagandának, mivel az angolok ügynökei elhintették azt a néger lakosok körében, hogy a hadihajókat valójában az angol flottától kölcsönözték a németek.” Dualában egy nagyszabású parádét, erődemontstrációt is tartottak: „a hadihajókról 800 tengerészt vezényeltek ki és 10 géppuskát, ilyen erőt még Dualában még nem láttak és amely azzal a hatással járt, hogy a nyugtalan lakosságra ez kijózanítólag hatott.”⁴⁰ A német admirális 12 gépelt oldalas, II. Vilmosnak címzett jelentését így zárja: „*Őfelsége hadihajóinak látogatása hozzájárult tekintélyünk erősítéséhez és az őshonos lakosok, a bennszülöttek, amiben persze ők kételkedtek, most a látogatás után meggyőződhetnek arról, hogy létezik egy erős német flotta, amely bármikor megjelenhet az ő partjaik előtt... A hadihajók legénységére is nagy hatással volt Togo és Kamerun német gyarmatok meglátogatása, ezen tropikus gyarmatok jelentősége világossá vált számukra és csak remélni lehet, hogy nagyon sokan a legénység tagjai közül támogatói lesznek a német gyarmati gondolkodásnak és egy olyan Németországnak, amely a tengeren túl is érdekelt.*”⁴¹

³⁹ „...es war doch besser den Mund zu halten und ein wenig bescheiden zu sein. Die masse Gewehre und auch die Maschinengewehre, sie wirkten auf die Nerven...” BAMA RM 2/1778.

⁴⁰ Rebeur-Paschwitz. Aufenthalt im Schutzgebiet Kamerun. Kommando der „Detaschierten Division” Nr. 113, Swakopmund, den 24. január 1914. BAMA RM 2/1778.

⁴¹ „Schlussurteil über den Aufenthalt im Schutzgebiet Kamerun... die deutsche Flotte, die auch an ihren Küsten erscheinen kann... zu hoffen ist, recht viele zu Förderern des deutschen Kolonialgedankens

Még a „Detaschierte Division” 1913. decemberi elindulása előtt vita zajlott azt illetően, hogy a két csatahajó és a cirkáló együttesen tegyenek-e látogatást Fokvárosban, Dél-Afrikában. Végül a Külügyi Hivatal, a haditengerészeti vezetés legnagyobb része amellett volt, hogy a II. Vilmost le kell beszélni, hogy egy ekkora erejű flotta kötelék látogasson el ilyen feszült nemzetközi helyzetben Dél-Afrikába. Végül az a kompromisszum született, hogy csak a könnyű cirkáló, az „SMS Strassburg” tett látogatást Fokvárosban, miközben a két csatahajó Szent Ilona szigete felé tartott. A „SMS Strassburg” parancsnoka Rettzmann fregattkapitány 1914. február 2-án tett katonapolitikai jelentésében számolt be fokvárosi tapasztalatairól.⁴² A Dél-Afrikában élő német kolónia tagjai a kapitány jelentése szerint, kitörő örömmel fogadták a modern német cirkáló megjelenését, melyet egybekötöttek Ófelsége a Császár születésnapj ünnepségeivel. A német cirkáló látogatására 12 évvel a búr háború után került sor, s a kapitány úgy vélte, az utolsó szó még nem lett kimondva, hogy a Dél-Afrikai Unió búr-holland, vagy angol-brit irányban fog haladni.⁴³

Rebeur-Paschwitz admirális 1914. április 14-én egy 34. oldalas összegző jelentést készített, melyet a chilei látogatás befejeztével írt és sorait már az argentinai Bahia Blanca kikötőjében vetette papírra. A jelentés végén II. Vilmos saját kezűleg a következő bejegyzést tette a 34. oldal végén: „Bravo”.⁴⁴ Az „SMS Kaiser”, az „SMS König Albert” és az „SMS Strassburg” 1914. március 21-én hagyta el a chilei Punta Arenas kikötőjét. A hajók közül a „SMS Kaiser” és az „SMS Strassburg” Corral (Valdivia) kikötőjében vetettek horgonyt, míg az „SMS König Albert” Talcahuano (Concepcion) kikötőjébe hajózott. A „Division” 1914. április 1-jén futott ki Talcahuánból és április 2-án délelőtt vetett horgonyt a valparaisói-öbölben. A jelentés 2. fejezete a chilei kikötőkben történt tartózkodás összbenyomásával foglalkozik, s egy külön alfejezetet szánt „a benyomások a német körökre: ...hogya a németység már több generáció óta a chilei köztársaságban különösen erősen lábat vetett, ez ismert és hogy mindannyiszor felhívták az ember figyelmét arra, hogy különösen milyen erős fogadtatás fog várni bennünket ott. De meg vagyok győződve arról, hogy minden várakozást messze felülmúlt (az eredeti szövegben aláhúzással – F. F.) ...valójában nehéz dolog, hogy a szívből jövő igen lelkes fogadtatást, amelyek a hadihajókat minden helyszínen fogadták, a megfelelő módon ábrázoljuk. Ez elsődlegesen természetesen a német körökre vonatkozik, teljesen mindegy, hogy ők birodalmi állampolgárok-e vagy chilei német származású polgárok. A valóságban Dél-Chilét a németység fellegetvárának lehet tekinteni és a hajók látogatása révén igen erőteljesen ez

und eines Deutschlands über See machen.” BAMA RM 2/1778.

⁴² Geheim! Kommando „SMS Strassburg” G.B. N.r 50. Südatlantischer Ocean, den 2. Februar 1914. Militärpolitischer Bericht über den Aufenthalt „SMS Strassburg” in Kapstadt von 25. - 30. januar 1914. BAMA RM2/1778.

⁴³ BAMA RM2/ 1778; BAMA RM5/ 6101; BAMA RM 3/3040.

⁴⁴ Geheim! Kommando der „Detaschierten Division”. Bahia Blanca, den 25. April 14. B.NR. G. 265. Militärpolitischer Bericht über den Aufenthalt in den chilenischen Häfen Valdivia, Concepcion und Valparaiso. BAMA RM 3/ 3041; BAMA RM 2/ 1779.

támogatva lett, ebben a vonatkozásban mindenki azonos véleményen volt. ... szinte fékezhetetlen örömmünneppé vált, amikor valósággá vált a hír, hogy német hadihajók látogatnak Chilébe. A lelkes köszönet Őfelségének, mint a német flotta létrehozójának, a büszkeség a német hazára és származási országra, a mély kötődés a német nyelvhez, a német szokásokhoz, a német dalokhoz, röviden minden oldala a németiségüknek, szabad azt mondani a legnagyobb szívből jövő melegséggel jutottak kifejezésre. Nemcsak a beszédekben és ünnepi rendezvényeken, amelyek minden bizonnyal nagy pénzügyi és idő áldozatba kerültek, mindannyian versengtek azért, hogy az örömeiket a hajók látogatása kapcsán kinyilvánítsák. Barátságos, örömteli módon, vendég baráti módon vetélkedtek azért a jogért, hogy a tiszteket és a legénységet elszállásolják, egészen a belső területekről jöttek kérések, hogy oda a hajó legénységéből különítményeket küldjünk. Olyan gyakorisággal jöttek ezek a kérések, hogy a hajók számára gondot okozott, hogy a szükséges legénységi létszámot biztosítsuk. Egy másik szép formája a lelkesültségnek egy sor ajándék adása volt, a tiszteknek és a legénységnek. Bor, virág, gyümölcs, pénz, stb.”⁴⁵ A katonapolitikai jelentés 3. bekezdése a hajókon tett látogatásokkal foglalkozik. A chilei németek a 3 hét alatt sok ezren látogatták meg a hadihajókat, mint a „szülőföld egy darabját. Ismételten kinyilvánították büszkeségüket a hatalmas hajók mérete s tüzérése láttán. ...Egyesek nagyon távol fekvő belső területekről is jöttek, így 60 év felettiek is, akik sok órák lovaglás után érkeztek meg a kikötőbe. Ezek közül emlékszem egy 1870-71-es veteránra, aki 7 útközetben vett részt.”⁴⁶

A hadihajók kódoltan küldték az üzeneteket Németországba, de a császárnak ezeket kódolatlanul, szabályos táviratok formájában továbbították az éppen aktuális tartózkodási helyére. 1914. február 20-án például a császár Karlsruhéban tartózkodott, a kapott távirat arról informálta, hogy az „SMS König Albert” sorhajó lögyakorlatokat és torpedólövészetet hajtott végre. A távirati információk között szerepelt az is, hogy az „SMS Kaiser” csatahajó átmenetileg manőverezés képtelené vált, mert a kondenzátorokkal problémák adódtak és ez a kazánok felforrósodásához vezetett.⁴⁷ Egy 1914. március 3-i távirat szerint - a „Detaschierte Division” admirálisa küldte Berlinbe - a chilei vizeken éles lögyakorlatokat tartottak „éjjel és nappal” („Bei Tag und Nacht”), s ezen kívül torpedólövészetet és víziakna keresési manővereket is végrehajtottak.⁴⁸

⁴⁵ BAMA RM 3/ 3041; BAMA RM 2/ 1779.

⁴⁶ Uo.; Lásd továbbá: FISCHER Ferenc: *Die Deutsch-Chilenen, „die geschlossenen Kolonien” in Süd-Chile und die Schulkreuzer „Berlin” und „Emden” in chilenischen Gewässern (1925 - 1927) als „Botschafter der Heimat”*. IN: Zsolt VITÁRI (Hrsg): *Minderheiten und Mehrheiten in ihren Wechselbeziehungen im südöstlichen Mitteleuropa*. Festschrift für Gerhard Seewann 65. Geburtstag. Universität Pécs, 2009. 105-143.; FISCHER Ferenc: *Chile und die deutsche Kriegsmarine vor dem ersten Weltkrieg*. IN: BRIESEMEISTER, Dietrich – DOMNICK, Heinz Joachim (Hrsg): *Neue Welten – neue Wirklichkeiten 1492-1992. Essays*. Ibero-amerikanischen Institut Preussischer Kulturbesitz und Museum für Völkerkunde Staatliche Museen zu Berlin. Braunschweig, 1992. 239-247.

⁴⁷ BAMA RM2/ 1778.

⁴⁸ Telegramm Entzifferung, Berlin, 7. April 1914. 4 Uhr Nachmittag. Des Deutschen

A „Detaschierte Division” admirálisa Valparaisóból az alábbi táviratot küldte Berlinbe: „az eddig meglátogatott chilei kikötőkben mindenütt pompás fogadtatás, mind a németek, mind más körök részéről. A lelkesedés a lehető legnagyobb. A lelkesedésre Santiagóban és itt (Valparaisóban – F. F.) királyi Őfelsége (Heinrich – F. F.) jelenléte adott alkalmat. Santiagóban a katonai parádét (Heinrich – F. F.) a herceg lovon ülve tekintette meg és erre a parádéra egy 340 fős különítményt küldtem. A parádemenet és az elvonulás Németországot éltető lelkes fogadtatás mellett zajlott és ugyanez igaz, amikor királyi Őfelsége április 4-én (az „SMS Kaiser” sorhajó – F. F.) a fedélzetre látogatott és az elutazásakor is. (A valparaisói-öbölben horgonyzó – F. F.) hajókat nagyon sokan látogatták meg még a legtávolabbi belső területekről is. A látogatás keltette benyomás az itteni németeknél ez idáig a lehető legjobb, (a chilei – F. F.) hatóságok nagyon előzékenyek.”⁴⁹

1914. április 24-én az „SMS Strassburg” kapitánya Retzmann korvettkapitány egy 17 gépelt oldalas jelentést készített a chilei haditengerészetéről.⁵⁰ Retzmann kapitány hosszú jelentésének „záró fejezetében” („Schlussurteil”) a következő megállapításokat tette: „Miközben a hadsereg teljes egészében a német minta alapján dolgozik és sok németül beszélő tisztje van, úgy a haditengerészetben csak nagyon kevesen vannak, amelyek a német nyelvet birtokolják. A legtöbb valamilyen angolul beszél. Ennek ellenére úgy tűnik, mintha az angol rendszer kizárólagos utánzásában egy fordulat megy végbe, és kezdik belátni a német módszerek előnyeit. Ebben a vonatkozásban a flotta kötelék látogatása egészen biztos rendkívüli módon használt. Tágabb értelemben a közvélemény figyelmét felhívta arra, hogy Németország kiváló hajókat tud építeni; kedvező véleményeket lehet hallani a chilei haditengerészetben belül és azon túl is a sorhajóinkról és a cirkálóról. A legnagyobb elismeréssel adóztak legénységünk fegyelmezettségét illetően. Hogy vajon ez a hangulatváltás belátható időn belül már gyakorlati eredményekhez is vezet-e a német hajóépítő ipar számára, az mindenesetre kétségesnek tűnik, tekintettel az angolok nagy befolyására és vezető személyiségek Angliához fűződő kapcsolataira. Azonban Dél-Amerikában nemcsak az angol, hanem az észak-amerikai befolyás is nagyon ellenünk dolgozik. A chilei haditengerészetben feltűnő gyűlölet figyelhető meg az Egyesült Államokkal szemben, mely részben az amerikaiakkal szembeni ellenszenv és az amerikaiak gátlástalanságára vezethető vissza, másrészt pedig annak a lereagálása, hogy az Egyesült Államok ismételten megpróbál befolyásolási politikát alkalmazni.... a német nagybancok növekvő befolyása és a németiség erősödése éppen Chilében a német hajógyártás számára első alkalommal teremti meg a fordulat lehetőségét, amennyiben időről időre ezt a fordulatot a modern hadihajók látogatásai gyakorlatilag alátámasztják.”⁵¹

A santiagói német követ, von Erckert báró 1914. április 25-én egy 7 gépelt oldalas jelentést küldött Berlinbe. Ezt a követi jelentést II. Vilmos utasítására tel-

Kaisers Majestät, Corfu.

⁴⁹ BAMA RM 2 / 1778.

⁵⁰ Geheim! Kommando SMS Strassburg G. B. N.O. 252. Atlantic, den 24. April 1914. Die chilenische Marine. BAMA RM 5 / V. 5559.

⁵¹ BAMA RM 5 / V. 5559.

jes egészében felolvasták Potsdamban, a császári palotában („Im Neuen Palais”).⁵² „A záró összegző jelentéssel egészen idáig vártam, (kezdté levelét a követ – F. F.), mivel egész Chile három héten keresztül a Detaschierte Division és a Hohenzollern hercegi pár látogatása⁵³ miatt egy ünnepi hangulatban volt.⁵⁴ ...A kettős látogatás annak ellenére, hogy ez teljesen véletlenszerűen esett egybe, itt Chilében egy közös eseményként értékelik, egy tudatosan eltervezett lépésnek tartják. Chiléhez fűződő kapcsolataink átitató erejűek a látogatás következményeit értékelve, sokkal átitotóbbak, mint azt egyébként feltételeztük. Mindenütt azt lehet hallani, hogy mi a külföldi nemzetek között itt, Chilében az első helyre kerültünk...⁵⁵ Az Egyesült Államok ismert módon Chilében nagyon kevés szimpátiát élvez, és a gazdasági érdekei csak legutóbb váltak egyre jelentősebbé, Nagy-Britannia, ámbár gazdasági érdekei igen átfogóak, mégis feltűnően kevés hivatalos érdeklődést mutat Chile iránt. A dupla látogatás⁵⁶ egyértelmű bizonyítékát adta hatalmunknak, erősítette az összetartozás érzését a németek és a német chileiek között, erősítette öntudatukat saját közösségeiken belül és a chileiekkel szemben. A németek pozíciója a chileiek szemében a hercegi pár és a hadihajó kötelék látogatása révén igen erőteljesen növekedett. ...Rebeur-Passwitz admirális azt mondta nekem, hogy némi kételyek támadnak azzal kapcsolatban, hogy vajon a zászló megmutatása⁵⁷ tényleg haszonnal jár-e és megéri-e a költségeket. Ez az út és különösen a chilei tartózkodás azonban minden kétséget el kell oszlasson. A chilei nemzet a kettős látogatásban az egyik legfontosabb nagyhatalom részéről egy különös figyelmesség jelét látja, ami ilyen átfogóan még nem történt meg. Soha egy herceg, nem is beszélve egy hercegi párról Chilében nem járt még és egy ilyen kötelék, ilyen hajókkal és ekkora létszámú legénységgel még soha nem jelent meg a chilei partok előtt. A chileiek joggal gondolják, akiknek nemzeti büszkesége és hazaszeretete jól ismert, hogy ez egy bizonyíték annak, hogy ezen erőteljes és előre törekvő nép számára nagyobb figyelmet mutatunk és nagyobb jelentőséget tulajdonítunk mint más európai nemzetek. Chile hálás nekünk, hogy nemcsak a másik két dél-amerikai állammal azonos módon kezeltük, hanem egyáltalán Chilének a világban elfoglalt helyét emeltük és így a nagy északi testvérrel szemben is. Az „ABC” államok öntudata, nem utolsósorban a kettős látogatás eredményeként erősödött. Nagy hangsúlyt tulajdonítanak annak, hogy ezek a látogatások milyen hatást gyakoroltak a chilei hadseregre. A nagyrészt németbarát chilei tisztikar tekintélyét még inkább megerősítette és ezért a hadsereg körökben a hercegi látogatás miatt különösen hálásak. Különösen az tetszett a chileieknek, hogy a herceg a katonai parádét lovon ülve tekintette meg. A véleményemet e kettős látogatás kapcsán úgy foglalom össze, hogy az a Chilével

⁵² BAMA RM 12/1./v 51.

⁵³ Heinrich herceg és felesége 1914. március 10 és április 29. között látogatták meg Brazíliát, Uruguay-t, Argentínát és Chilét. Heinrich von Hohenzollern és felesége „nem hivatalos jellegű” („inoffizielle Charakter”) látogatására Santiagóban és Valparaisóban 1914. április 1-5. között került sor. Előtte Rio de Janeiróban és Buenos Airesben tett ugyancsak „nem hivatalos” látogatást a hercegi pár. PAAA Botschaft London, 1910-1932 Chile; PAAA R 16 660.

⁵⁴ „Festausch”.

⁵⁵ „Allgemein hört man, dass wir unter den ausländischen Nationen hier an die erste Stelle gerückt sind.”

⁵⁶ „doppelten Besuch”.

⁵⁷ „Zeigen der Flagge”.

meglévő eddigi kapcsolatainknak a legfontosabb külső eseménye. Németek és chileiek ezt a látogatást egy ügyesen kidolgozott és végrehajtott sakk-húzásnak tartják politikánk részéről, amelynek eredményeként a versenytársainkat leköröztük, és ami ellen semmit nem tudtak felhozni ennek ellensúlyozására”⁵⁸

Heinrich herceg bátyjának, II. Vilmosnak – éppen Korfu szigetén üdült – 1914. április 27-én hazafelé hajózva a Biscaya-öbölben 10 gépelt oldalas összegző jelentést írt hat hetes dél-amerikai útjának eredményeiről. Heinrich herceg a Wilhelmstraße által ösztönzött, úgynevezett ABC-tervet, azaz Argentína, Brazília, Chile németbarát, s egyúttal „a nagy északi testvérrel szembeni” („dem großen Bruder im Norden gegenüber”), azaz USA- (de egyúttal angol- és francia-) ellenes tömörülést igyekezett előmozdítani mindhárom országot érintő látogatásával.⁵⁹ Heinrich herceg veszélyesnek tartotta az USA térhódítását Chilében, s ezért e szempontból is nagyon hasznosnak tartotta az erős német flottakötelék feltűnését a valparaisói-öbölben, ahol „soha korábban ekkora csatahajók még nem vetettek horgonyt.”⁶⁰ A chilei haditengerészetről nyert benyomásait úgy összegezte, hogy „a haditengerészet az Egyesült Államok felé gravitál...s mint ahogy megtudtam a chileiek kapcsolatban állnak az Egyesült Államokkal, és hogy állítólag arra gondolnak, hogy a haditengerészet kiképzőszemélyzetét onnan szerződtessék, ez olyan fejlemény, melyet mind katonailag, mind politikailag mélységesen sajnálnom kell.”⁶¹ Sokkal hálásabb volt ezért számára a chilei hadseregről – „Der Preusse Südamerikas” – beszámolni, melyhez fényképeket is csatolt azzal a megjegyzéssel, hogy azok a tiszteletére bemutatott „emlékező katonai parádéről” készültek és „kérlek őrizd meg ezeket.”⁶² A Santiagóban 1914 áprilisában a Hohenzollern főhercegi pár tiszteletére tartott katonai parádé valóban a három évtizedes porosz-német katonai befolyás betetőzését jelentette. „A parádét a tempelhofi mezőn tartott parádé miniatűr kiadásának lehet tekinteni; ennek utánzása, valamint a kaszárnyai szolgálat, az utcai fegyelem, a tisztek, altisztek, a legénység viselkedése nemcsak a mi szokásainknak felel meg, hanem mélyen beívódott a chilei nemzetbe..., a csapatok öltözködése a miénkével teljesen azonos... Nem felejtjük el egyhamar a porosz mintára menetelő chilei csapatokat. Nem tudtam visszafojtani egy bizonyos büszkeségérzést, hogy a távoli Dél-Amerikában,

⁵⁸ „geschicht erdachter und durchgeführter Schachzug unserer Politik angesehen.”

⁵⁹ PAAA R/16660.; A katonailag-tengerészeti komoly erőt képviselő Chile 1907-től fő kezdeményezője volt az ABC-országok (1915 tavaszán aláírt) regionális összefogásának, mely törekvést a német diplomácia erőteljesen támogatott.

⁶⁰ „Linienschiffe dieser Größe sollen noch niemals in Valparaiso gelegen haben...Ein stolzer, unvergesslicher Anblick war es, die deutsche Kriegsflagge in Valparaiso auf den stahlgepanzten Träger...wehen zu sehen.” PAAA R/ 16660; Pár hónap múltán, már az I. világháború körülményei közepette, a Coronel és Falkland ütközetek előtt Valparaisóba ismét befutott egy nagy német flotta kötelék, von Spee admirális pacifikus hajórajja.

⁶¹ „Die Marine gravitiert nach den Vereinigten Staaten...” U.o.; FISCHER Ferenc: A Monroe-doktrína megkérdőjelezése. Németország és Chile katonai együttműködése az I. világháború előtt. IN: FISCHER Ferenc – MAJOROS István – VONYÓ József (szerk.): Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára. University Press, Pécs, 2000. 133–163.

⁶² „Bilder der denkwürdigen Parade füge ich hier bei mit der Bitte, Du wollest diese behalten.” U.o.

a mi oly sokat gúnyolt paradé-drillünk egy katonailag gondolkodó nemzet közkinsévé vált, mely...magába szívtá a porosz-német hadseregszervezet szellemét...a »militarizmus« mindenképpen rendkívül értékes összekötőkapcsot jelent Chile és Németország között, mely révén nem lebecsülendő befolyást biztosíthatunk magunknak.”⁶³

Rebeur-Paschwitz admirális 1914. június 7-én II. Vilmosnak egy igen részletes összegző jelentést készített a „Detaschirte Division” egész útjáról.⁶⁴ A 17. fejezet címe: „Az út benyomása a külföldre: A nagy hadihajóink látogatása nagyon fontos volt és mindazok számára, akik nem értik meg, hogy mit is jelent a zászló megmutatása („die Flagge zu zeigen”), azoknak látniuk kellett volna azokat a fogadtatásokat, amiben mi részesültünk. Sőt erre mi magunk sem gondoltunk, hogy ilyen lelkes és hazafias fogadtatásra számíthatunk. Miután Németország befolyása saját kontinentális határain túl nőtt,⁶⁵ a békebeli munkának ki kell terjednie a külföldi németiségekre, hogy a származási országához kössük őket és nekik és vállalkozásaik számára hátteret biztosítsunk. Ilyen módon mind a praktikus, mint a politikai és a gazdasági érdekek szerepet játszanak. A haditengerészetnek az az előnye, hogy ennek a fontos békebeli munkának a szolgálatába állhat, s a német gondolatot a világban kiterjesztheti. A nagy hadihajóknak a megjelenése, melynek minden egyes darabja a német földet jelképezi, amelyek legénysége Németország minden részéből származik, egy tükröképe a hazának. ...Nem kevésbé fontos, hogy a külföldi országok és a külföldi országok haditengerészete számára megmutassuk a német hadihajó építés teljesítményét. Csak így módon tudunk szembeszállni gyanúsítgatásokkal és beállítottságokkal és csak így remélhetjük azt, hogy fokozatosan szét tudjuk törni az észak-amerikai, az angol és a francia konkurencia gyűrűjét, mely különösen uralja a dél-amerikai államokat.”⁶⁶ A német admirális jelentésének 18. fejezetében feltette a kérdést: „Kíváncsi egy ilyen út megismétlése?”⁶⁷ „Én magam és a hajó pa-

⁶³ „Die Parade selbst kann eine Miniaturausgabe einer Parade auf dem Tempelhofer Felde genannt werden; die Copie dieser sowie des Lebens und Treibens in den Kasernen, der Straßendisziplin, des Benehmens der Offiziere, Unteroffiziere und Mannschaften entspricht nicht nur unseren Gewohnheiten, sondern ist tief in der chilenischen Nation eingewurzelt..., die Bekleidung der Truppen der unserigen genau entspricht...Den Anblick der nach preußischem Muster defilierenden chilenischen Truppen...wird so bald niemand von uns vergessen. Ich konnte mich eines gewissen Gefühls des Stolzes nicht erwehren, daß im fernen Südamerika unser von so vielen bespöttelter Paradedrill Gemeingut einer militärisch denkenden Nation geworden ist, ...den Geist der preußisch-deutschen Heeresorganisation eingedrungen ist...Jedenfalls bildet »der Militarismus« ein außerordentlich wertvolles Bindeglied zwischen Chile und Deutschland, durch welches uns ein nicht zu unterschätzender Einfluss gesichert sein dürfte.” PAAA R/ 16660; Ferenc FISCHER: El modelo militar prusiano y las Fuerzas Armadas de Chile. 1885-1945, JPTE University Press, Pécs, 1999. 279. FISCHER Ferenc: „Dél-Amerika poroszai”. Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai (1885-1931). Híspánia, Szeged, 1999.; FISCHER Ferenc: A porosz sisak és uniformis a chilei hadseregben. IN: Stációk. Erdély – Európa – Latin-Amerika. Tudományos konferencia Wittman Tibor professzor születésének 75. évfordulóján. (Összeállította: ANDERLE Ádám.) Híspánia Kiadó, Szeged 1999. 65-77.

⁶⁴ Schlussbericht über die Reise der detaschierten Division. Atlantic, den 7. Juni 1914. BAMA RM5/6100.

⁶⁵ „Nachdem Deutschlands Einfluss über seine engeren kontinentalen Grenzen hinausgewachsen ist.”

⁶⁶ „nur so können wir Verdächtigungen und Entstellungen entgegentreten, nur so dürfen wir hoffen, almählich den Ring der nordamerikanischen, englischen und französischen Konkurrenz zu durchbrechen, welche besonders die südamerikanischen Staaten beherrscht.”

⁶⁷ II. Vilmos ehhez a ponthoz saját kezűleg ezt írta: „Igen! Kétségkívül!” („Jah! Zweifellos!”)

ranicsnoka is és maga a jelentés is szinte kínálja a választ, hogy igen. A haditengerészetnek szüksége van ilyen utakra, ezek elengedhetetlenek, ha meg akarunk felelni a legfőbb feladatainknak. A haditengerészet, mely tartósan a parti vizekhez kötődik, elveszíti frissességét s a személyzet és a hadfelszerelés túlságosan is az otthonhoz kötődik.”⁶⁸ Rebeur-Paschwitz admirális katonapolitikai jelentésének utolsó „22. Végső megállapítások” („Schlussurteil”) című összegzésében megállapította, hogy „a külföldi utak egy olyan követelmény, amely alól a haditengerészetünk nem vonhatja ki magát. Olyan értelemben kell munkálkodni, hogy a hajók ilyen kiküldetését ne zavaró körülménynek tekintsük, hanem olyanak, ami haszonnal jár.”⁶⁹

1914. június 14-én 2.15 órakor érkezett egy távirat II. Vilmosnak, mi szerint a „Detaschierte Division” a Doveri-szoroson kel át,⁷⁰ majd június 18-án a császár az alábbi üzenetet kapta: a „Detaschierte Division,” az „SMS Kaiser” és az „SMS König Albert” csatahajók délelőtt Kielbe érkeztek. ⁷¹ 1914. június 18-án II. Vilmos az alábbi táviratot küldte Kielbe Rebeur-Passwitz admirálisnak: „Köszöntöm Önt a két sorhajó hazai kikötőbe való visszaérkezése kapcsán. Az úttal kapcsolatos elvárásaim teljes mértékben teljesültek és Ön, valamint a parancsnokok, a tisztek és a legénység az érintett hajók részéről teljes elégtétellel tekinthetnek vissza teljesítményükre. Örülök, hogy hamarosan személyesen is köszönhetem Önt Kielben.” ⁷² II. Vilmos táviratban 1914. június 28-i dátummal, – a szarajevói merénylet napján – legfelsőbb parancssal a „Detaschierte Divisiont,” mint köteléket feloszlatta és a hajók a 3. flotta kötelékébe, amelyhez eredetileg is tartoztak, vissza lettek helyezve.⁷³

Az „SMS Strassburg” cirkáló nem a két sorhajóval együtt tért vissza honi bázisra, mivel a német admirális előbb a Kis-Antillákra, – többek közt Puerto Ricóba – küldte. A hajó parancsnoka Rettzmann fregattkapitány 1914. június 12-én kapott utasítást arra, hogy térjen vissza Németországba.⁷⁴ A hadihajó a

BAMA RM5/6100.

⁶⁸ Uo. „19. Milyen erőt képviseljenek ezek az utak?” Az admirális úgy gondolta, hogy legkevesebb két hajóból kell álljon egy kötelék. „20. Az út beilleszkedése a kiképző programba.” Az admirális úgy vélte, hogy minimum három hónapig kell tartani egy ilyen útnak s hogy egy tengerésznek a szolgálati ideje alatt legalább egyszer külföldön kell lennie. „21. A külföldi utak céljai.” Ugyanazokat a helységeket túl gyakran nem szabad meglátogatni, mert ezek jelentős kiadásokkal járnak a német kolóniák számára is. Uo.

⁶⁹ II. Vilmos saját kezű megjegyzése e ponthoz: „Fontos!” – („Wichtig!”) Uo.

⁷⁰ BAMA RM 5 /6100.

⁷¹ „Detaschierte Division” 17. juni 4. Uhr 30 nachmittags Kiel eingetroffen.” BAMA RM5/ 6100

⁷² BAMA RM5/6500; Rebeur-Passwitz admirális a két sorhajó az „SMS Kaiser” és az „SMS König Albert” kapcsán tett igen részletes (hadi)technikai tapasztalokra vonatkozó megállapításaira már a hajók megérkezése után két nappal 1914. június 19-én egy 20 oldalas válaszfeljegyzés is készült, hogy az admirális által jelzett gépészeti s technikai problémák (például a kazánok felforrása, a gyakran elromlott kondenzátorok, a hajók s különösen a lövegtornyok és a lőszerraktárak hűtése trópusi körülmények közt) milyen módon javíthatók ki a későbbiek során. BAMA RM3/3041.

⁷³ BAMA RM5/ 6000.

⁷⁴ Geheim! Kommando SMS Strassburg. G.B. N. 738. Nordsee, den 1. August 1914. Militärpolitischer Bericht Euer Majestät Schiff Strassburg über die Tätigkeit von 5. Juli bis 1 August 1914. BAMA RM/3 3041.

portugál Azori-szigetekhez tartozó Hortára július 27-én érkezett meg. Ekkor már, ahogy Retzmann kapitány jelentéséből kitűnik, számos híre volt arról, hogy Belgrád visszautasította Bécs ultimátumát. Retzmann ezért úgy döntött: július 28-án kihajózik és megtévesztésül célpontként a Földközi tengert jelölte meg, mivel - ahogy írta -, az angol alkonzul minden német hajómozgásról információkat továbbított Londonba és Gibraltárba. Jelentésének 4. fejezete foglalkozott a Horta-Wilhemshaven közti - már háborús körülményekre emlékeztető - hajóút megtételével. A hajó kezdetben 16,5 mérföldes sebességgel haladt, majd a Doveri-szoros közelébe érve először 18 csomóra, majd 20 csomóra növelte a sebességet. Azzal számolt, hogy július 31-én éjjel hajózik át a legkritikusabb Doveri-szoroson, amikor a hold már kevésbé világítja meg a szűk tengerszorost. Július 30-án a kapitány táviratot kapott: július 30-án estétől a hajót harcász állapotba helyezze.⁷⁵ Amikor július 31-én reggel kb. 30 mérföldre volt az Angol-csatorna nyugati bejáratától, kapott egy 17-es számjegyű táviratot, július 30-i dátummal: „Kitört a háború Ausztria-Magyarország és Szerbia között,... Ahogy a körülmények most állnak, még áthaladhat az angol-csatornán.” Ezután érkezett a 18. számú távirat: „a helyzet komoly. Németország kereskedelmi hajói utasítást kaptak arra, hogy július 30-tól Angliától északra térjenek vissza”.⁷⁶

A 18. távirat szerint a hajónak vissza kellett volna fordulnia és észak felől megkerülnie Angliát és a norvég partok közelében visszatérnie a Német-öbölbe. Ezt a hajó széntartalékai nem tették lehetővé. A parancsnok ezért úgy döntött, hogy legnagyobb sebességgel átszáguld az Angol-csatornán, hogy a leggyorsabban a hazai flottához visszatérhessen. Ezért távirat leadástól eltekintett, hogy helyzetét ne árulja el. A cirkáló először a csatorna közepén haladt, hogy minél kevésbé láthassák: szerencséjére az időjárás párás volt, a látótávolság pedig 3 mérföld. Plymouth magasságában 11.20-kor azonban egy angol páncélos cirkáló tűnt fel, amely az „SMS Strassburg” felé tartott. Az angol hadihajó magatartásából arra következett a német kapitány, hogy a háborús állapot Anglia és Németország között még nem állt be. Délután 4 óra körül Portland előterében egy újabb angol cirkáló tűnt föl, majd több romboló is. A német hajó ekkor kapott egy táviratot: „veszélyes háborús helyzet Nagy-Britanniával, Franciaországgal, Oroszországgal”⁷⁷ Miután elkezdett sötétedni, a cirkáló fokozatosan növelte a sebességét 25 mérföldről 26 mérföldre és este fél 8-kor a cirkálók és rombolók látótávolságán kívül került. Délután 6.30-kor Spithead (Portsmouth) magasságában 4 sorhajót látott befutni, köztük a zászlós hajót, a *Lord Nelson*-t. A cirkálót teljesen elsötétítette a parancsnok és teljes sebességgel haladt. Éjfél felé hatalmas fényszórók látszottak Dovernél⁷⁸ Ez egy nagyon erős fényzár volt, 3 dupla fényszóróval, kb. 4 mérföld hatótávolsággal. Ámbár 4 nagyobb cirkáló

⁷⁵ „Das Schiff wurde deshalb Gefechtsklar gemacht von Abend des 30. Juli.” Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ „drohende Kriegsgefahr mit England, Frankreich, Russland.”

⁷⁸ „gegen Mitternacht kamen grosse Scheinwerfer bei Dover in Sicht.”

is éjfél után 40 perccel az SMS Strassburg közelében haladt el, de miután az teljesen kivilágítatlan volt, nem vették észre. Hajnali 4 órakor, ahogy kezdett világossá válni, a sebességet 20 mérföldre csökkentette Rettzmann kapitány. Az „SMS Strassburg” 1914. augusztus 1-jén 6.15 perckor délután, közel 8 hónapi távollét s 32 ezer tengeri mérföld megtétele után Wilhemshavenben vett horgonyt.

